

اشاره

کلیدواژه‌ها: مدیریت، مدیریت کلاس، اثربخشی،

فراسیستم، سیستم، خرده سیستم

در نیم قرن گذشته، مؤسسات و مراکز تربیت معلم به‌منظور بهبود شرایط مدیریت در سطح کلاس، به تربیت حرفه‌ای معلمان پرداخته و توانسته‌اند تا اندازه‌ای مقدمات ارتقای کیفیت در امر تدریس را فراهم آورند. با وجود این، هنوز شمار زیادی از معلمان و دبیران کشورمان دانش و مهارت‌های متناسب با حرفه خود را ندارند (علاقه‌بند، مقدمات، ۱۳۸۲: ۱).

با توجه به ضرورت و اهمیت مدیریت و نقش آن در بهبود کیفی و ایجاد فرصت‌های برابر آموزشی برای کلیه دانش‌آموزان در کلاس، دستیابی بهتر و آسان‌تر به اهداف آموزشی، یادگیری اثربخش، تکریم شخصیت دانش‌آموزان، جنبه‌های گوناگون رشد کودک و تغییر در شیوه‌های اداره کلاس از سنتی به جدید، و تحولات آموزش و پرورش در عصر حاضر در مبحث مدیریت اثربخش در کلاس درس، علل ایجادکننده اختلال در مدیریت کلاس و راهکارهای آن را به‌طور مختصر بررسی خواهیم کرد.

مدرسه یک سازمان رسمی است. آموزش رسمی از مدرسه و کلاس درس شروع می‌شود. کلاس درس نیز یک سازمان رسمی کوچک‌تر است که آگاهانه طراحی

شاید بارها با ورود به کلاس با صحنه‌ای روبه‌رو شده باشید که اصلاً انتظار آن را نداشته‌اید؛ تعدادی از دانش‌آموزان در کلاس سروصدا و بی‌نظمی ایجاد کرده و به قول نماینده کلاس، مدرسه را روی سرشان گذاشته‌اند. یکی دو تا از بچه‌ها که نتوانسته‌اند به جمع آن‌ها بپیوندند، در گوشه‌ای از کلاس در حال گریستن هستند و با ورود شما به کلاس گلایه و شکایت خود را شروع می‌کنند. آنچه می‌بینید، میز و صندلی‌های به‌هم ریخته، گچ‌های پرت شده به این سو و آن سوی کلاس، دفتر و کتاب‌های به‌هم ریخته و شاید ناخوشایندتر از همه صندلی گچی شماست که با تخته پاک‌کن سفید شده است. در چنین شرایطی با خود چه فکر کرده‌اید؟ چه عکس‌العملی نشان داده‌اید؟ حتماً با خود گفته‌اید در چنین کلاسی چگونه می‌توان به آموزش و یادگیری پرداخت، یا اینکه با حفظ اعتماد به نفس، به آرام کردن جو کلاس پرداخته و تدریس خود را شروع کرده‌اید؛ گرچه ممکن است در چنین شرایطی، جو ناآرام در حین تدریس هم ادامه داشته باشد. اگر معلمی دانا، توانا و آگاه به روش‌های اداره کلاس، روان‌شناسی رشد و یادگیری و فنون تدریس نباشید، تحمل و تصمیم‌گیری در چنین شرایطی برای‌تان سخت خواهد بود.

|| زهره اولیایی ||

کارشناس ارشد برنامه‌ریزی درسی

مدیریت اثربخش کلاس درس

آنچه مدیران مدارس باید بیشتر بدانند!

شده است تا راهنمای فعالیت و رفتار افراد آن قرار گیرد. افراد این سازمان، یعنی دانش‌آموزان، تحت نظم و ترتیب و قواعد و مقررات معینی فعالیت می‌کنند. همه موظفاند در ساعت مقرر در کلاس حضور داشته باشند، به حقوق افراد احترام بگذارند و مقررات را رعایت کنند.

برای اینکه فعالیت‌های کلاسی و کنش افراد آن در جهت رسیدن به هدف‌های آموزشی و پرورشی باشد، باید این فعالیت‌ها سرپرستی، نظارت، هماهنگی و هدایت شوند (همان، ۶).

مجموعه این فعالیت‌ها موجب تداوم کلاس درس و آموزش و یادگیری می‌شود. در رأس هر سازمان مدیری قرار دارد که اجرای فعالیت‌ها را به عهده می‌گیرد و برنامه‌ها و فعالیت افراد را در جهت رسیدن به اهداف معین هدایت می‌کند. هرگاه از مدیریت آموزشی صحتی به میان می‌آید، نقشی که در ذهن‌ها تداعی می‌شود، نقش مدیر مدرسه است ولی زمانی که ما مدرسه را یک سیستم^۱ آموزشی و نظام آموزش و پرورش را یک فراسیستم^۲ در نظر بگیریم، کلاس درس یک خرده‌سیستم محسوب می‌شود، و به مدیریت و رهبری نیاز دارد.

حال اگر کلاس درس را یک سیستم فرض کنیم، مدرسه فراسیستم آن و دانش‌آموزان خرده‌سیستم آن هستند (علاقه‌بند، ۱۳۸۲: ۱۹۰).

مدیریت کلاس، به عنوان یک سیستم آموزشی، به عهده معلم است و موفقیت در آن به تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی و سازماندهی صحیح افراد و مشارکت آن‌ها بستگی دارد. با توجه به ضرورت و اهمیت مدیریت کلاس و تأثیر مستقیم آن بر آموزش و یادگیری اثربخش، با عوامل مختل‌کننده مدیریت در کلاس درس آشنا خواهیم شد.

عوامل مختل‌کننده مدیریت در کلاس درس

■ عوامل مربوط به دانش‌آموزان

معلم برای برقراری ارتباط بهتر با دانش‌آموزان و اداره بهتر کلاس باید با ویژگی‌های سنی کودکان تحت تعلیم خود آشنا باشد. به طور کلی، علل بی‌انضباطی دانش‌آموزان در کلاس درس را می‌توان به این صورت بیان کرد.

■ وضع جسمانی مانند رشد ناموزون

■ زمینه‌های فکری، احساسی و ذهنی مانند عقب‌ماندگی تحصیلی، حالت هیجانی و خودخواهی

■ عوامل اجتماعی مانند معاشرت با دوستان ناباب، فقدان سرپرست دلسوز و موفق نبودن در جلب توجه و احترام دیگران

■ عوامل فیزیکی و روانی مانند محیط‌های خفقان‌آور، کلاس‌های خسته‌کننده و بی‌روح و مطابقت نداشتن مواد درسی با سطح توانایی، ذوق و علاقه دانش‌آموزان.

معلم نخستین مسئول مستقیم حفظ و رعایت نظم و تربیت و انضباط در کلاس درس است (وکیلان، ۱۳۸۵: ۱۳۱).

■ عوامل مربوط به معلم

معلم در رشد و تکامل دانش‌آموزان نقش بسزایی دارد. او می‌تواند از طریق واگذاری مسئولیت اداره کلاس، انگیزش فعالیت‌های جمعی و به کارگیری زمینه ذوقی دانش‌آموزان، حس تلاش و کوشش را در آن‌ها تکامل بخشد. معلم می‌تواند حس اعتمادبه‌نفس، استقلال و ابتکار را در دانش‌آموزان تقویت کند و از نظر اخلاق، رفتار، صداقت و سایر صفات مطلوب انسانی الگویی مناسب برای دانش‌آموزان باشد. به این موارد اگر ارتباط آموزگار با والدین نیز اضافه شود، مؤثرتر خواهد بود (دل‌پیشه، ۱۳۸۵: ۲۰).

راهنمایی برای مدیریت اثربخش در کلاس درس

(یافته‌ها و تجربه‌های شخصی نگارنده مقاله به عنوان یک معلم)

طی چندین سال تجربه و به کارگیری مواردی در دوره ابتدایی شاهد نتایج خوبی در یادگیری اثربخش و افزایش کارایی آموزشی کلاس بوده‌ام. این موارد حتی در دانش‌آموزانی که دارای اختلالات رفتاری مانند بیش‌فعالی «فزون‌کنشی»، ترس، گوشه‌گیری، حسادت، پرخاشگری و لکنت^۳ زبان بوده‌اند نیز تأثیر بسزایی داشته و ضمن کاهش موارد مختل‌کننده آموزش و اداره صحیح کلاس، به یادگیری بهتر آنان، به خصوص کسانی که اختلال یادگیری داشته‌اند کمک کرده است. در ادامه، پیشنهادهای نگارنده مقاله به عنوان یک معلم ارائه خواهد شد.

- ترتیب و توالی مفاهیم را در تدریس رعایت کنید.
- به ابداعات و خلاقیت‌های دانش‌آموزان توجه داشته باشید.

- در تدریس از افراد خارج از کلاس بهره بگیرید.
- زمان و مکان تدریس را متناسب با موضوع درس تغییر دهید.

- بین کلاس درس و دنیای واقعی ارتباط برقرار کنید (فضلی‌خانی، ۱۳۸۱: ۴۴ و ۴۵).

- به تک‌تک دانش‌آموزان فرصت حرف زدن بدهید. از بچه‌ها بخواهید زمانی که یکی از دوستانشان صحبت می‌کند، به او احترام بگذارند و به صحبت‌هایش گوش دهند.

- هیچ‌وقت پاسخ بچه‌ها را رد نکنید. به جای آن بگویید چه کسی می‌تواند صحبت دوستش را بهتر، دقیق‌تر یا کامل‌تر بیان کند.

- با دانش‌آموزان دوست باشید ولی جایگاه خود را

معلم می‌تواند حس اعتمادبه‌نفس، استقلال و ابتکار را در دانش‌آموزان تقویت کند و از نظر اخلاق، رفتار، صداقت و سایر صفات مطلوب انسانی الگویی مناسب برای دانش‌آموزان باشد

مدیریت کلاس،
به عنوان یک
سیستم آموزشی،
به عهده معلم است
و موفقیت در آن
به تصمیم گیری
و برنامه ریزی و
سازماندهی صحیح
افراد و مشارکت
آن ها بستگی دارد

نزد آن ها حفظ کنید. وقتی بچه ها معلم را دوست خود فرض کنند، از او حرف شنوی بیشتری دارند و می کوشند کاری انجام ندهند که موجب ناخشنودی او شود. از معلم الگو می گیرند و سعی می کنند خصوصیات اخلاقی و رفتاری او را داشته باشند. از تنبیه های رفتاری یا کلامی معلم (بی توجهی برای زمانی کوتاه، اخم کردن، گفتن کلمات یا جملاتی چون «از تو انتظار نداشتم»، «از رفتار شما ناراحت شدم»، «فکر نمی کردم چنین رفتار ناراحت کننده ای با دوستان داشته باشی» و...) ناراحت و از درس و مدرسه دلسرد نمی شوند بلکه سعی می کنند رفتار خود را اصلاح کنند.

- هرگز تنبیه بدنی نکنید. تنبیه های نظیر محرومیت و بی توجهی را کمتر به کار ببرید و برای حذف رفتارهای منفی آن ها به تقویت رفتارهای مثبتشان بپردازید.

- در هر شرایطی آرامش خود را حفظ کنید و با صدای بلند حرف نزنید. فریاد زدن آخرین و بدترین تنبیه شما باشد که بعد از اجرای روش های دیگر و در صورت موفق نشدن به کار می گیرید.

- مثبت اندیشیدن و دید مثبت داشتن را در بچه ها تقویت کنید.

- هنگام دعوی دانش آموزان، ضمن توجه به صحبت های آن ها، اقدامات زیر را انجام دهید:

- اطلاعات لازم را در اختیار کودکان قرار دهید؛ با این کار معمولاً آنان خودشان متوجه می شوند چه باید بکنند

- منظورتان را با یک کلمه بیان کنید؛ معلم: بچه ها، دعوا؟

- توصیف کنید؛ مسئله و آنچه را می بینید توصیف کنید (می بینم که دو تا دوست خوب با هم دعوا می کنند. حتماً خیلی از دست هم عصبانی هستند؛ در حالی که با حرف زدن هم می توان مشکل را حل کرد).

- با دانش آموز همدردی و احساسات او را بیان کنید؛ مثل: «حتماً از دست دوستت خیلی ناراحتی!»

- درباره احساسات خود حرف بزنید؛ «وقتی شما با هم دعوا می کنید، من ناراحت می شوم.» (عباسی فر و فابر، ۱۳۸۱: ۹۰، ۸۳).

- احساسات خود را با شدت بیان کنید.

- انتظارات خود را جزء به جزء شرح دهید.

- راه جبران خطاها را به کودکان نشان دهید.

- بگذارید کودک پیامدها را تجربه کند.

- به کودک فرصت دهید.

- روش مفیدی پیشنهاد کنید (همان: ۱۳۱-۱۲۸).
از تشویق به عنوان مؤثرترین عامل اصلاح و تقویت رفتار استفاده کنید.

- محیطی با نشاط، متنوع و پراکنده برای دانش آموزان ایجاد کنید.

- قبل از آغاز آموزش، انگیزه و رغبت برای یادگیری ایجاد کنید: دانش آموزی که به یادگیری موضوع درسی علاقه نشان می دهد، کمتر در تدریس معلم اختلال ایجاد می کند.

- از روش های متنوع آموزشی و یادگیری تعاملی استفاده کنید: کاربرد مکرر یک روش موجب خستگی بچه ها و بی علاقه ای آن ها نسبت به یادگیری می شود، روزهای غیبت آن ها را افزایش می دهد و باعث می شود در تدریس معلم اختلال ایجاد کنند.

- در مقابل خطاهای دانش آموزان صبور باشید و عکس العمل مناسبی نشان دهید.

- قوانین کلاس را نه به صورت دستوری بلکه به صورت بیان احساسات به اطلاع بچه ها برسانید؛ برای مثال: «بچه ها، من دوست دارم زمانی که درس می دهم همه به من توجه کنید.»

- قوانین کلاس را توصیف کنید؛ مثل: «زمانی که شما با اجازه گرفتن از من صحبت می کنید، نه با هم و بدون اجازه، من بهتر می توانم به صحبت هایتان گوش دهم.»

- برای رعایت قوانین و مقررات کلاس، به بچه ها پاداش های کوچک و مناسب بدهید: «کسانی که موقع انجام تکالیف کلاسی، نظم و ترتیب در کلاس را رعایت کنند و به حقوق دوستان خود احترام بگذارند، برای به عهده گرفتن مسئولیت های کلاسی در اولویت هستند.»

- برای تنبیه و حذف رفتار منفی بچه ها از کارت های امتیاز ستاره دار استفاده کنید؛ به ازای هر رفتار و خطایی که صورت می گیرد، یک ستاره از کارت های امتیاز دانش آموزان کم کنید.

- در کلاس صندوق پیشنهادات (یا صندوق همراز) داشته باشید. دانش آموزان می توانند گلایه ها و شکایت ها یا پیشنهادهای خود را روی کاغذ بنویسند و در صندوق بیندازند تا این نکته ها در پایان هر هفته بررسی شوند.

- با بچه ها در مورد برخی از فعالیت های کلاسی مشورت کنید؛ برای مثال: «بچه ها دوست دارید امروز در مورد چه موضوعی نقاشی کنید؟»

- در آموزش و ارزشیابی ابتکار و خلاقیت داشته باشید.

- از شیوه های جدید ارزشیابی مانند برگزاری مسابقه های کوچک کلاسی، بلافاصله بعد از تدریس موضوع درس بین گروه های دانش آموزی، مانند «روش رقابتی» استفاده کنید. این روش که بسیار مورد توجه دانش آموزان است، موجب می شود دانش آموزان هنگام تدریس توجه بیشتری داشته باشند، بهتر یاد بگیرند و کمتر فضای کلاس را مختل کنند.

- بچه ها را به گروه های کوچک تقسیم کنید. تعداد افراد هر گروه نباید زوج باشد (گروه های سه یا پنج نفری)

مدل قرار گرفتن دانش آموزان در کلاس از نظر میزان تعامل

(ضمیمه یک)

C	B	C
	A	
C	B	C
B	A	B
A	A	A

ردیف آخر

ردیف وسط

ردیف جلو

از نظر تعامل بالاتر (پر حرف‌ها): A

از نظر تعامل در سطح متوسط: B

تعامل کمتر (کم حرف‌ها): C

مدل بالا نشان دهنده تعامل بیشتر در ردیف جلو، ستون وسط کلاس است.

مدل قرار گرفتن معلم در کلاس و تأثیر آن بر

دانش آموزان

(ضمیمه یک)

C	C	C
C	B	C
C	A	B

ردیف آخر

ردیف وسط

ردیف جلو

بیشترین تأثیر: A

تأثیر متوسط: B

کمترین تأثیر: C

مدل بالا نشان دهنده بیشترین میزان تأثیر قرار گرفتن معلم در جلو، ستون وسط کلاس است. قرار گرفتن معلم در جلوی کلاس، سمت چپ نسبت به سمت راست کلاس مؤثرتر است.

پی‌نوشت

1. system
2. supra system
3. jealousy
4. stutter

منابع

۱. اولیایی، زهره. «اختلالات یادگیری». مقاله علمی-کاربردی چاپ نشده دانشگاه پیام‌نور اصفهان. ۱۳۸۷.
۲. دل‌پیشه، اسماعیل. بهداشت مدارس. پیام‌نور. تهران. ۱۳۸۵.
۳. فایز، آدل، البین. به بچه‌ها گفتن، از بچه‌ها شنیدن. مترجم: فاطمه عباسی‌فر. دایره. تهران. ۱۳۸۱.
۴. علاقه‌بند، علی؛ اصول مدیریت آموزشی. پیام‌نور. تهران. ۱۳۸۲.
۵. فضلی‌خانی، منوچهر؛ راهنمای عملی روش‌های مشارکتی و فعال در فرایند تدریس. مؤسسه فرهنگی منادی تربیت. تهران. ۱۳۸۱.
۶. وکیلان، منوچهر؛ روش‌ها و فنون تدریس. پیام‌نور. تهران. ۱۳۸۵.

- کودکانی را که اختلال یادگیری یا اختلالات رفتاری دارند، شناسایی کنید.

- به‌عنوان الگوی دانش‌آموزان، نظم و ترتیب را رعایت کنید.

- به‌جای فریاد زدن و بلند صحبت کردن آرام و شمرده حرف بزنید.

- از خطاهای کوچک بچه‌ها چشم‌پوشید و به آن‌ها دور از جمع و به‌طور خصوصی تذکر دهید.

- رفتارهای مثبت دانش‌آموزان را تأیید کنید و آن‌ها را پررنگ‌تر جلوه دهید.

- شخصیت دانش‌آموزان را زیر سؤال نبرید.

- گاهی میز و صندلی خود را رها کنید و چند دقیقه در جمع دانش‌آموزان بنشینید.

- رفتار شیطنت‌آمیز بچه‌ها را با توصیف دقیق رفتارشان خنثی کنید. برای مثال: «علی هم مشغول بازی کردن با مدادهایش است.»

- زمانی که بچه‌ها به درس توجهی ندارند و صحبت می‌کنند، قرار گرفتن شما در آخر کلاس این مورد را کاهش می‌دهد.

- به بچه‌ها مسئولیت بدهید.

- تدریس خود را عینی‌تر کنید. کودکان در دوره ابتدایی تفکر عینی دارند.

- کلاس را با توجه به موضوع درس آماده کنید.

- در تدریس به تفاوت‌های فردی توجه داشته باشید.

- به همه جنبه‌های رشد کودک توجه داشته باشید.

- محیطی راحت با روحیه کار گروهی فراهم آورید.

- فعالیت‌های دانش‌آموزان را هماهنگ کنید.

- خود را برای هرگونه اتفاق غیرمنتظره در کلاس آماده کنید و اعتماد به نفس و عزت نفس خویش را از دست ندهید.

- به دانش‌آموزان با دید مثبت نگاه کنید.

- برای کودکان باهوش یا سرآمد فعالیت‌های جنبی در نظر بگیرید.

- فعالیت کودکانی را که به نوعی موجب اختلال در کلاس می‌شوند، به‌طور غیرمستقیم زیر نظر داشته باشید.

- فعالیت‌های کلاسی را با توجه به توانایی‌های کودک تنظیم کنید (اولیایی، ۱۳۸۹).

- اگر قوی به بچه‌ها می‌دهید، حتماً به آن عمل کنید و الگوی خوبی برای آن‌ها باشید.

- سؤال‌ها و پیشنهادها بچه‌ها را جدی بگیرید و با دقت گوش کنید. صحبتشان را قطع نکنید.

- برای دانش‌آموزانی که در تدریس مشارکت نمی‌کنند، فضایی حمایتی-تشویقی به‌وجود آورید.

- اجازه ندهید دانش‌آموزان سؤالات یا پاسخ‌های هم‌کلاسی‌هایشان را مسخره کنند.